

Universiteit Utrecht

Externaliserend probleemgedrag bij jongeren:

De rol van gezinstypen in externaliserend probleemgedrag van jongeren

**Externaliserend probleemgedrag bij jongeren: De rol van
gezinstypen in externaliserend probleemgedrag van jongeren**

Bachelorthesis

Pedagogische Wetenschappen

Universiteit Utrecht

Studenten: Zainab Baboe (3622088), Titam Elnems (3499189) & Rianne van der Mark
(3480844)

Begeleidster: Dr. I. van der Valk

Tweede beoordelaar: Dr. M. Vermande

Datum: 17-06-2013

VOORWOORD

Voor u ligt onze bachelorthesis die in het kader van de bachelor Pedagogische Wetenschappen met het studiep pad Orthopedagogiek is uitgevoerd aan de Universiteit Utrecht. Wij hebben het onderwerp 'externaliserend probleemgedrag' gekozen binnen het thema 'Jongeren en Scheiding'. Het leek ons interessant om breder te kijken dan alleen scheiding. Om deze reden hebben we gekozen voor een onderzoek naar verschillende gezinstypen. Er is weinig onderzoek verricht naar het onderscheid in gezinstype, dus het leek ons een uitdaging. We hebben gekeken naar het verschil in de mate van delinquentie, agressie en probleemgedrag op school. Er is voortdurend getracht zoveel mogelijk aspecten mee te nemen in ons onderzoek in de hoop aanvullingen te kunnen doen op de huidige stand van zaken wat betreft bestaande literatuur.

We hebben elkaar kunnen steunen in het gehele onderzoeksproces. We hebben alle drie een eigen inbreng gehad in de bachelorthesis, maar we zijn continue met elkaar betrokken geweest. Zo zijn we kritisch geweest naar het werk van een ander en hebben we elkaar kunnen stimuleren en helpen. Nu het onderzoek afgerond is, kunnen we stellen dat het uitvoeren van dit onderzoek en schrijven van deze thesis zeer leerzaam is geweest. Het onderzoek was boeiend, aangezien we er zelf actief bij betrokken waren. Het onderzoek werd interessant toen de resultaten bekend werden en er enkele significante verschillen werden gevonden. Zo kan er wellicht een kleine aanvulling worden gedaan op de bestaande literatuur.

We willen graag dank uit spreken aan Dr. Inge van der Valk. Door haar begeleiding, betrokkenheid en kritische blik heeft ze ons gesteund en gemotiveerd om deze bachelorthesis succesvol af te ronden. Door de steun van Dr. Inge van der Valk hebben we deze thesis op een positieve manier kunnen schrijven en onze kwaliteiten kunnen verbeteren.

Zainab Baboe, Titam Elnems & Rianne van der Mark
Utrecht, 17 juni 2013

Samenvatting

Achtergrond: Uit de literatuur komt een verband naar voren tussen externaliserend probleemgedrag bij jongeren en echtscheiding in gezinnen. Er is echter geen onderzoek bekend over het verschil in externaliserend probleemgedrag van jongeren met formeel of informeel getrouwde of gescheiden ouders en verweduwde ouders. **Doel:** In het huidige onderzoek wordt onderzocht of jongeren verschillen in de mate van externaliserend probleemgedrag afhankelijk van het gezinstype waarin zij opgroeien. Externaliserende probleemgedragingen zijn hierbij onderverdeeld in: delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag. De onderzochte gezinstypen betreffen: getrouwde, samenwonende, gescheiden en gedecohabiteerde ouders, verweduwde moeder en verweduwde vader. Ook wordt gekeken of hierbij sprake is van een sekseverschil. **Methode:** Data zijn verzameld door middel van survey-onderzoek onder 2414 scholieren uit eerste, tweede en derde klassen van verschillende middelbare scholen in Nederland. Het betreffen jongeren tussen de 12 en 16 jaar met een gemiddelde leeftijd van 13.74 ($SD=1.02$). Hiervan zijn 1171 jongen (48,5%) en 1231 meisje (51,0%). De verdeling in gezinstypen is als volgt, getrouwd:1766 (73,2%), samenwonend:157 (6,5%), gescheiden:312 (12,9%), gedecohabiteerd:131 (5,4%), verweduwde vader:15 (0,6%) en verweduwde moeder:25 (1,0%). **Resultaten:** Met betrekking tot gemiddelde delinquentie blijken jongeren uit verschillende gezinstypen significant te verschillen. Hoewel er wel verschillen waarneembaar zijn, zijn de verschillen in gemiddelden op agressie over het algemeen niet significant. Met betrekking tot problemen in schoolgedrag blijken de verschillen tussen de jongeren wel significant. Enkel bij agressie blijkt sprake van een interactie-effect tussen sekse en gezinstypen, wat inhoudt dat jongens en meisjes verschillen in de mate van agressie op basis van het gezinstype waarin zij opgroeien. Bij delinquentie en schoolproblemen is wel sprake van een sekseverschil in het algemeen, maar niet op basis van het gezinstype. **Conclusie:** Over het algemeen lijken jongeren in een gezin met formeel of informeel gescheiden ouders meer externaliserend probleemgedrag te vertonen in vergelijking met jongeren uit andere gezinstypen. Met betrekking tot verweduwde gezinnen kan geen eenduidige conclusie worden getrokken. Daarnaast blijken jongens over het algemeen meer externaliserend probleemgedrag te vertonen in vergelijking met meisjes, hoewel zij op basis van hun gezinstypen enkel op agressie verschillen. Het is wenselijk meer onderzoek te verrichten naar de mate van externaliserend probleemgedrag van jongeren uit verweduwde gezinnen.

Inleiding

Jaarlijks gaan er 100.000 paren op formele en informele wijze uit elkaar, en zijn 50.000 tot 60.000 kinderen bij een scheiding betrokken (De Graaf, 2005). In 2011 bedroeg het aantal echtscheidingen 32.510. Van dit aantal waren er bij 18.713 echtscheidingen kinderen betrokken. Dit zijn de meest recente cijfers die zijn gepubliceerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (2013). In de afgelopen decennia is het aantal scheidingsgezinnen in de Nederlandse samenleving toegenomen (CBS, 2009). Naast het aantal formele scheidingen vindt een stijgend aantal decohabitatie (informele relatieontbindingen) plaats. Het ontstaan van eenoudergezinnen is echter niet alleen toe te schrijven aan een scheiding, tevens kan het overlijden van één van de ouders hiervan de oorzaak zijn. Volgens het Nederlands Jeugdinstituut (2011) overleden in 2008, 3.832 ouders van minderjarige kinderen en is dit cijfer de afgelopen jaren redelijk constant.

Er is een variatie in het type gezin waarin kinderen kunnen opgroeien. De gezinstypen kunnen onder andere bestaan uit getrouwde, samenwonende, gescheiden, gedecohabitante en verweduwde ouders. Het is daarom relevant om door middel van onderzoek na te gaan of het opgroeien in verschillende gezinstypen zorgt voor verschillen in de mate van externaliserend probleemgedrag. Kinderen van gescheiden ouders hebben een grotere kans op het vertonen van probleemgedrag in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen (Amato, 2001). Het huidige onderzoek richt zich op externaliserend probleemgedrag. Externaliserend probleemgedrag is te definiëren als naar buiten gericht probleemgedrag. Delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag zijn hier voorbeelden van (Kutcher et al., 2004). Jongens vertonen in vergelijking met meisjes meer externaliserende probleemgedragingen (Ackerman, D'Eramo, Umylny, Schultz, & Izard, 2001). Ondanks deze sekseverschillen, kan opgemerkt worden dat onderzoek laat zien dat het verloop van de ontwikkeling van externaliserend probleemgedrag niet verschilt tussen jongens en meisjes. Het effect van scheiding van ouders op de ontwikkeling van externaliserend probleemgedrag van jongens en meisjes lijkt eveneens gelijk aan elkaar te zijn (VanderValk, Spruijt, De Goede, Maas, & Meeus, 2005).

Gezien het grote aantal echtscheidingen en de toename van de informele relaties (en daarmee ook een toename in decohabitatie) in de afgelopen jaren, zijn de verschillende gezinstypen toegenomen. Het is van belang te onderzoeken of kinderen uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van externaliserend probleemgedrag. In dit onderzoek zullen deze verschillen aanbod komen waarbij het externaliserend probleemgedrag wordt onderverdeeld in delinquentie, agressie en problemen in het schoolgedrag. Tevens wordt per externaliserend probleemgedrag nagegaan of er sprake is van een sekseverschil.

Delinquentie

Delinquentie wordt omschreven als het plegen van een strafbaar feit (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Het gezinstype waar een kind in opgroeit is gerelateerd aan de ontwikkeling van delinquent gedrag (Anderson, 2002). Kinderen uit gezinnen van gescheiden ouders vertonen meer delinquent gedrag in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen (Demuth & Brown, 2004; Fomby & Sennot, 2013; Haas, Farrington, Killias, & Sattar, 2004; Kierkus & Hewitt, 2009; Pagani, Tremblay, Vitaro, Kerr, & McDuff, 1998; Price & Kunz, 2003; Schroeder, Osgood, & Oghia, 2010).

De samenhang tussen de verschillende gezinstypen en delinquent gedrag bij kinderen wordt op verschillende manieren verklaard. Door relatief minder supervisie in eenoudergezinnen wordt er gemiddeld minder sociale controle op het kind uitgevoerd in vergelijking met intacte gezinnen. Gemiddeld minder sociale controle op kinderen vergroot het risico op de ontwikkeling van delinquent gedrag (Anderson, 2002). Een andere verklaring voor de hogere mate van delinquent gedrag van kinderen met gescheiden ouders heeft te maken met de ouder-kind hechting. De ouder-kind hechting kan een rol spelen in de relatie tussen delinquent gedrag bij kinderen en ouderlijke scheiding. Uit onderzoek is gebleken dat kinderen uit eenoudergezinnen gemiddeld minder ouder-kind hechting ervaren in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen. Dit tekort leidt tot een groot risico op ontwikkeling van delinquent gedrag bij kinderen (Kierkus & Baer, 2002). Tevens kan het te maken hebben met het feit dat het kind relatief minder tijd doorbrengt met beide ouders. Voldoende tijd doorbrengen met beide ouders dient als een beschermende factor voor de ontwikkeling van delinquent gedrag bij kinderen (Schroeder et al., 2010). Volgens Demuth en Brown (2004) blijkt een ouderlijke afwezigheid binnen een gezin gerelateerd te zijn aan de ontwikkeling van delinquent gedrag bij kinderen. In bovenstaande literatuur is geen onderscheid gemaakt tussen formele en informele scheidingen of partnerschappen. Tevens is er niets bekend over de samenhangen tussen kinderen met een overleden ouder en delinquent gedrag.

Sekseverschillen

Op het gebied van delinquent gedrag is er mogelijk een sekseverschil. Jongens uit zowel scheidings- als intacte gezinnen vertonen meer delinquent gedrag in vergelijking met meisjes (Spruijt & Duindam, 2005). In strijd met de bevindingen uit bovenstaande literatuur lijkt naar voren te komen dat jongens uit eenoudergezinnen geen groter risico hebben op het vertonen van delinquent gedrag in vergelijking met leeftijdsgenoten uit intacte gezinnen (Simons, Lin, Gordon, Conger, & Lorenz, 1999).

Het delinquent gedrag van meisjes uit een gezin waarvan de ouders gescheiden zijn, blijkt gerelateerd te zijn aan de periode na de scheiding. Wanneer in de periode na de scheiding de ouders conflicten hebben, is de kans op delinquent gedrag bij meisjes uit

eenoudergezinnen groter in vergelijking met meisjes uit intacte gezinnen (Simons et al., 1999). In tegenstelling tot andere onderzoeken is er in het onderzoek van Kierkus en Baer (2003) geen sekseverschil gevonden. De bevindingen met betrekking tot delinquent gedrag zijn voor jongens en meisjes van zowel eenouder- als intacte gezinnen identiek (Kierkus & Hewitt, 2009).

Agressie

Agressie kan onderverdeeld worden in directe en indirecte agressie. Directe agressie wordt omschreven als eenvoudige aanvallen die direct zichtbaar, ontwrichtend en beangstigend kunnen zijn voor toeschouwers (Salmivalli, Kaukiainen, & Lagerspetz, 2000). Indirecte agressie wordt gedefinieerd als een reeks gedragingen die sociaal manipulatief en niet direct van aard zijn (Vaillancourt, Miller, Fagbemi, Côté, & Tremblay, 2007). Dit wordt ook wel relationele of sociale agressie genoemd (Pagani, Japel, Vaillancourt, & Tremblay, 2010).

In de literatuur komt naar voren dat er sprake kan zijn van een verschil in de mate van agressie van kinderen uit de verschillende gezinstypen. Zo blijken kinderen met samenwonende ouders gemiddeld meer externaliserende probleemgedragingen te vertonen in vergelijking met kinderen met gehuwde ouders, aangezien er sprake is van gemiddeld minder inkomen en gemiddeld meer tegenslagen. Tevens blijkt dat de relatie tussen samenwonende ouders gemiddeld minder stabiel is. Deze instabiele relatie kan een risicofactor zijn voor externaliserend probleemgedrag, waaronder directe en indirecte agressie (Ackerman et al., 2001).

Tevens kan er bij scheiding sprake zijn van een instabiele omgeving. Scheiding hangt samen met stress en onevenwichtigheid in het gezin. Het ondermijnt het raamwerk dat bedoeld is om het kind te voorzien van veiligheid, permanentie, bescherming en fysieke behoeftes, waardoor de kans op gedragsproblemen wordt vergroot (Hamama & Ronen-Shenhay, 2012). Daarnaast kan er bij een scheiding of decohabitatie sprake zijn van emotionele onzekerheid bij het kind, waardoor er een grote kans bestaat op indirecte agressie (Kuppens, Grietens, Onghena, & Michiels, 2009; Li, Putallaz, & Su, 2011; Reed, Godstein, Morris, & Keyes, 2008). Hoge niveaus van disfunctioneren van het gezin genereren aanhoudende emotionele onzekerheid, cognities van onbeheersbaarheid en woede bij kinderen (Repetti, Taylor, & Seeman, 2002; Ackerman et al., 2001). In geval van transitie van een gezin, zoals een scheiding of decohabitatie, kan er sprake zijn van negatieve affectie van de moeder, waardoor de kans op indirecte agressie bij kinderen wordt vergroot (Amato & Booth, 1996; Brown, Arnold, Dobbs, & Doctoroff, 2007). Bij kinderen van gescheiden ouders blijkt er sprake te zijn van meer agressie in vergelijking met kinderen van gedecohabiteerde ouders (Hamama & Ronen-Shenhay, 2012). Over de samenhang tussen directe of indirecte agressie bij kinderen en een overleden ouder is vrijwel niets bekend. In een gezin

waarbij er sprake is van een overleden ouder kunnen de factoren lage sociaaleconomische status, inconsistente, vijandige en ineffectieve opvoeding een rol spelen (Côté, Vaillancourt, Barker, Nagin, & Tremblay, 2007). Deze factoren zouden de kans op agressie bij kinderen kunnen vergroten.

Sekseverschillen

Uit onderzoek komt naar voren dat jongens gemiddeld hoger scoren op directe agressie in vergelijking met meisjes, terwijl meisjes hoger scoren op indirecte agressie (Pagani et al., 2010; Tacket & Ostrov, 2010; Vaillancourt et al., 2007; Valles & Knutson, 2008).

Problemen in schoolgedrag

Externaliserend probleemgedrag vindt tevens plaats in de schoolomgeving. School is een belangrijke omgeving voor jongeren en eveneens een omgeving waar de meeste jongeren veel tijd doorbrengen. Een voorbeeld van externaliserend probleemgedrag dat in de schoolomgeving voorkomt is spijbelgedrag (Van Dorsselaer et al., 2010). Spijbelen is een vorm van regelovertrekend gedrag. Externaliserend probleemgedrag is te verdelen aan de hand van twee dimensies, namelijk verborgen tegenover openbaar gedrag en destructief tegenover niet destructief gedrag. Omdat spijbelen verborgen en niet destructief gedrag is valt het onder de statusdelicten. Dit houdt in dat het gedrag voor jongeren regeloverschrijdend is (Frick et al., 1993).

Spijbelen is een serieus probleem omdat het vaak samen blijkt te gaan met ander regelovertrekend gedrag. Zo is spijbelen ook een voorspeller van ander externaliserend probleemgedrag (Henry, 2007) en van verschillende delinquente gedragingen (Hunt & Hopko, 2009). Daarnaast hangt het spijbelgedrag van jongeren samen met mindere schoolprestaties en een lager welzijn van de leerlingen (Henry, 2007; Hunt & Hopko, 2009). Tevens hebben spijbelende leerlingen het vaak minder naar hun zin op school (Van Dorsselaer et al., 2010). Jongeren die chronisch spijbelen vertonen meer regelovertrekend gedrag in vergelijking met andere spijbelaars. Deze groep kenmerkt zich door het hoogste aantal gespijbelde uren. De groep chronische spijbelaars bestaat uit meer jongens en iets oudere jongeren in vergelijking met andere groepen spijbelaars en bij deze groep jongeren is vaker geen vader aanwezig in het gezin in vergelijking met andere spijbelaars (Maynard, Salas-Wright, Vaughn, & Peters, 2012).

Uit onderzoek is gebleken dat jongeren uit onvolledige gezinnen meer spijbelen in vergelijking met jongeren uit volledige gezinnen (Van Dorsselaer et al., 2010). Zo is bij de groep spijbelaars die het meeste probleemgedrag vertonen tevens sprake van een onvolledig gezin door de afwezigheid van een vader (Maynard et al., 2012). Verder is er weinig bekend over de samenhang tussen de gezinssituatie en het spijbelgedrag van jongeren. In de literatuur wordt geen onderscheid gemaakt tussen een scheiding van

getrouwde en samenwonende ouders. Over de samenhang tussen spijbelen en het overlijden van een ouder is eveneens weinig tot niets bekend.

Uit de klas gestuurd worden

Tevens wordt in dit onderzoek de frequentie meegenomen waarmee leerlingen uit de klas worden gestuurd. Hierover is nauwelijks tot geen literatuur te vinden. Desondanks is het wel van belang dat externaliserend probleemgedrag in de schoolomgeving wordt onderzocht. Hiervoor is gebleken dat jongeren meer problemen vertonen wanneer zij in onvolledige gezinnen wonen (Van Dorsselaer et al., 2010; Maynard et al., 2012) en wanneer zij bij samenwonende ouders wonen dan wanneer zij wonen bij hun eigen getrouwde ouders (Manning & Lamb, 2003; Brown, 2004). Op het moment dat leerlingen probleemgedrag vertonen in de klas kan dit een reden zijn om deze leerlingen uit de klas te verwijderen. Het vertonen van directe agressie is een voorbeeld van een dergelijke aanleiding. Kinderen van gescheiden ouders vertonen vaker directe agressie in vergelijking met kinderen van getrouwde ouders (Hamama & Rhonen-Shenhay, 2012). Dit doet vermoeden dat deze leerlingen ook vaker de klas uit worden gestuurd. Of dit daadwerkelijk zo is zal worden onderzocht.

Sekseverschillen

Wat betreft de sekseverschillen op het gebied van spijbelen en uit de klas gestuurd worden, komt uit onderzoek naar voren dat jongens vaker spijbelen in vergelijking met meisjes. Onder de jongeren die spijbelen is er echter geen verschil in de hoeveelheid spijbelen tussen jongens en meisjes (Van Dorsselaer et al., 2010). Zoals eerder genoemd blijkt een scheiding geen ander effect te hebben op jongens in vergelijking met meisjes met betrekking tot externaliserend probleemgedrag (VanderValk et al., 2005). Hier wordt gekeken of dit verband ook kan worden gelegd met spijbelen. Tevens voor directe agressie (Valles & Knutson, 2008) en ander externaliserend probleemgedrag geldt dat jongens dit vaker vertonen in vergelijking met meisjes (Ackerman et al., 2001). Onderzocht zal worden of dit is terug te vinden in de frequentie van het uit de klas gestuurd worden.

Dit onderzoek

Uit bovenstaande literatuur komt naar voren dat er weinig wetenschappelijk onderzoek is verricht naar het verschil tussen formele en informele partnerschappen en scheidingen en het overlijden van een ouder in relatie met externaliserend probleemgedrag van jongeren. Het huidige onderzoek zal zich richten op vijf gezinstypen (getrouwde, samenwonende, gescheiden, gedecohabiteerde en verweduwdde ouders) en op de mate waarin jongeren uit deze gezinstypen verschillen in externaliserend probleemgedrag. Hierbij zal gekeken worden naar delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag.

Tevens zal hierbij gekeken worden naar sekseverschillen. De onderzoeksvraag luidt als volgt: 'Verschillen jongeren uit verschillende gezinstypen in de mate van externaliserend probleemgedrag en is er hierbij sprake van een sekseverschil?' De volgende deelvragen zullen worden behandeld: 1.) Verschillen jongeren uit verschillende gezinstypen in de mate van delinquent gedrag en is hierbij sprake van een sekseverschil? 2.) Verschillen jongeren uit verschillende gezinstypen in de mate van agressie en is er hierbij sprake van een sekseverschil? 3.) Verschillen jongeren uit verschillende gezinstypen in de mate van problemen in schoolgedrag en is hierbij sprake van een sekseverschil?

Op basis van de gevonden literatuur worden de volgende hypothesen gesteld.

- 1.) Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van delinquent gedrag.
- 2.) Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van agressie.
- 3.) Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van problemen in schoolgedrag.
- 4.) Er is een sekseverschil aanwezig in de mate van externaliserend probleemgedrag tussen jongeren uit verschillende gezinstypen.

Methode

Procedure

In het kader van de bachelorthesis wordt door studenten een onderzoek verricht naar jongeren en scheidingen. Dit betreft een cross-sequentieel onderzoek wat gestart is in 2006 en ongeveer tweejaarlijks plaatsvindt. In opdracht van de Universiteit Utrecht zijn verschillende middelbare scholen in Nederland op de hoogte gesteld van het huidige onderzoek. De middelbare scholen zijn zowel middels een brief als telefonisch benaderd. In de brief staat informatie over het onderzoek vermeld en dat deelname geheel vrijwillig en anoniem is. Tevens is er een toestemmingsbrief aan de ouders verstrekt waarin op een passieve manier toestemming wordt gevraagd. Voor het uitvoeren van het onderzoek is er gebruik gemaakt van de vragenlijst *Scholieren & Gezinnen 2013*. Voorafgaand aan de afname van de vragenlijst hebben de scholieren informatie gekregen met betrekking tot het doel en de werkwijze van het onderzoek. Tevens wordt vermeld dat er gelegenheid is tot het stellen van vragen aan de onderzoekers. De vragenlijst wordt individueel gedurende een lesuur ingevuld en heeft ongeveer 40 minuten in beslag genomen.

Participanten

De eenheden binnen het onderzoek betreffen jongeren. De kenmerken van de jongeren zijn de sekse, het gezinstype, de mate van delinquent gedrag, agressie en problemen in schoolgedrag. Om een steekproef te kunnen trekken zijn verschillende middelbare scholen geselecteerd. Er is hierbij sprake van een doelgerichte steekproef. $N=37$

middelbare scholen waren bereid mee te werken aan dit onderzoek. De populatie bestaat uit $N=2414$ scholieren tussen de 12 en 16 jaar met een gemiddelde leeftijd van 13.74 ($SD=1.02$), uit de klassen 1, 2 en 3, met diverse culturele achtergronden. Het opleidingsniveau van de scholieren varieert van VMBO, HAVO en VWO. Van de deelnemende scholieren zijn $N=1231$ meisje (51,0%) en $N=1171$ jongen (48,5%). $N=1766$ scholieren komen uit een gezin met getrouwde ouders (73,2%), $N=157$ met samenwonende ouders (6,5%), $N=312$ met formeel gescheiden ouders (12,9%), $N=131$ met gedecohabiteerde ouders (5,4%), $N=15$ scholieren komen uit een gezin waarvan de moeder is overleden (0,6%) en $N=25$ uit een gezin waarvan de vader is overleden (1,0%).

Instrumenten

Om antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvragen wordt data verzameld door middel van de vragenlijst *Scholieren & Gezinnen 2013*. Er is sprake van een survey onderzoek met gebruik van een gestructureerde enquête. De vragenlijst is sinds 2006 in gebruik en is een betrouwbaar en valide instrument gebleken.

In de vragenlijst wordt in eerste plaats gevraagd naar de sekse en het gezinstype van de participant. Delinquentie wordt als volgt gedefinieerd: het plegen van een strafbaar feit (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Om dit te meten wordt gevraagd naar de frequentie van verschillende criminele gedragingen. Vragen hiernaar zijn gebaseerd op een onderzoek van Van Baerveldt, Van Rossum, en Vermande (2003). Hierbij kan de participant aangeven of een delinquente gedraging in de afgelopen 12 maanden nooit, 1 keer, 2-3 keer of 4 of meer keer heeft plaatsgevonden. Een voorbeeld van een vraag naar delinquentie is: "Heb je de afgelopen 12 maanden wel eens een fiets gestolen?" Door middel van een betrouwbaarheidsanalyse is de betrouwbaarheid van de factoren gemeten. Hieruit blijkt dat de factor delinquentie een Cronbach's Alpha heeft van .86.

Directe agressie wordt gedefinieerd als: eenvoudige aanvallen die direct zichtbaar, ontwrichtend en beangstigend voor toeschouwers zijn (Salmivalli et al., 2000). Indirecte agressie wordt gedefinieerd als: een reeks gedragingen die sociaal manipulatief en omslachtig van aard zijn (Vaillencourt et al., 2007). Zowel directe als indirecte agressie wordt gemeten met vragen uit de *Direct and Indirect Agression Scales* (Björkqvist, Lagerspetz, & Osterman, 1992). Hierbij wordt de participant gevraagd of bepaalde gedragingen nooit, soms, vaak of heel vaak op de participant van toepassing zijn. "Als ik boos of kwaad ben op iemand ga ik slaan of schoppen" is een voorbeeld van een vraag naar de mate van directe agressie. Voor het meten van directe agressie wordt eveneens gebruik gemaakt van enkele vragen uit de *Strengths and Difficulties Questionnaire* (Goodman, Meltzer, & Bailey, 2003). Hierbij wordt de participant gevraagd of stellingen niet waar, soms waar of waar zijn. Voorbeeld van een dergelijk stelling is: "Ik word erg

boos en ben vaak driftig". De factor agressie blijkt een Cronbach's Alpha te hebben van .85.

Schoolgedrag is in het huidige onderzoek onderverdeeld in spijbelgedrag en uit de klas gestuurd worden. Om spijbelgedrag te meten, wordt in de vragenlijst gevraagd naar de frequentie en mate van het spijbelgedrag van de participant. Tevens wordt naar de frequentie van het uit de les gestuurd worden gevraagd. De itemscores over het spijbelgedrag en over het uit de klas gestuurd worden zijn samengevoegd. Deze items hebben Cronbach's Alpha van .46. Dit is een matige betrouwbaarheid.

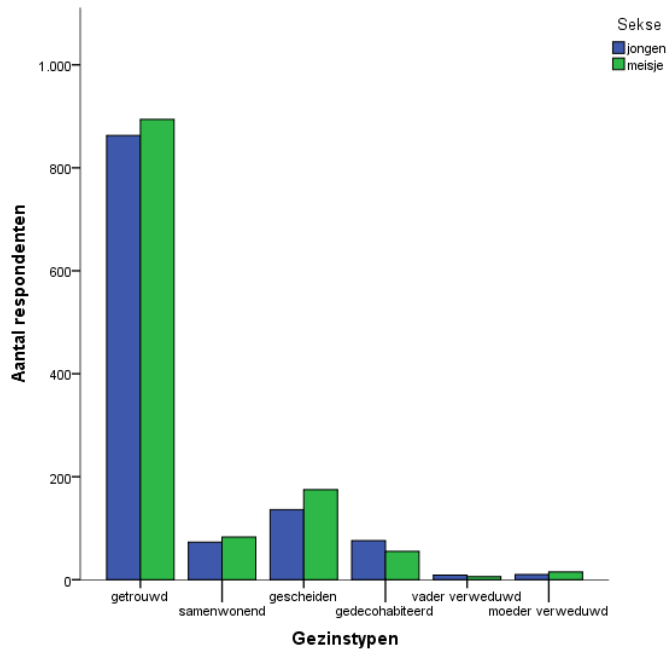
Analyse

In het huidige onderzoek wordt gekeken naar verschillen in externaliserend probleemgedrag tussen jongeren uit verschillende gezinstypen. De afhankelijke variabelen zijn delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag. De onafhankelijke variabelen zijn de gezinstypen en sekse. Om de mogelijke verschillen in de gemiddelden van de verschillende vormen van externaliserend probleemgedrag in verschillende gezinstypen te toetsen, wordt gebruik gemaakt van een One-Way Between Groups Analysis of Variance (*One-Way ANOVA*). Om de significantie van de tests te bepalen zal er een significantieniveau van $p=.05$ worden gehanteerd. Wanneer er sprake is van een significant resultaat, zal de betreffende hypothese aanvaard worden. Middels Post Hoc (*Tukey HSD*) zal worden nagegaan tussen welke specifieke groepen een significant verschil bestaat. Om de mogelijke sekseverschillen in de verschillen in externaliserend probleemgedragingen per gezinstype te toetsen, is een Factorial ANOVA uitgevoerd. Hierbij is de factor gezinstype en sekse toegevoegd, alsmede de interactie tussen deze twee factoren.

Resultaten

Beschrijvende statistiek

Figuur 1 geeft de totale groep respondenten (onderverdeeld in jongen en meisje) uit de verschillende gezinstypen weer. Het grootste aantal respondenten komt uit een gezin met getrouwde ouders (jongens $N=862$ en meisjes $N=894$). Respondenten uit een gezin met een overleden moeder zijn in de minderheid (jongens $N=9$ en meisjes $N=6$).

Figuur1. Totaal aantal respondenten uit verschillende gezinstypen

In Tabel 1 worden de beschrijvende statistieken van de gemiddelde externaliserende probleemgedragingen weergegeven van de respondenten uit verschillende gezinstypen.

JONGEREN EN SCHEIDING

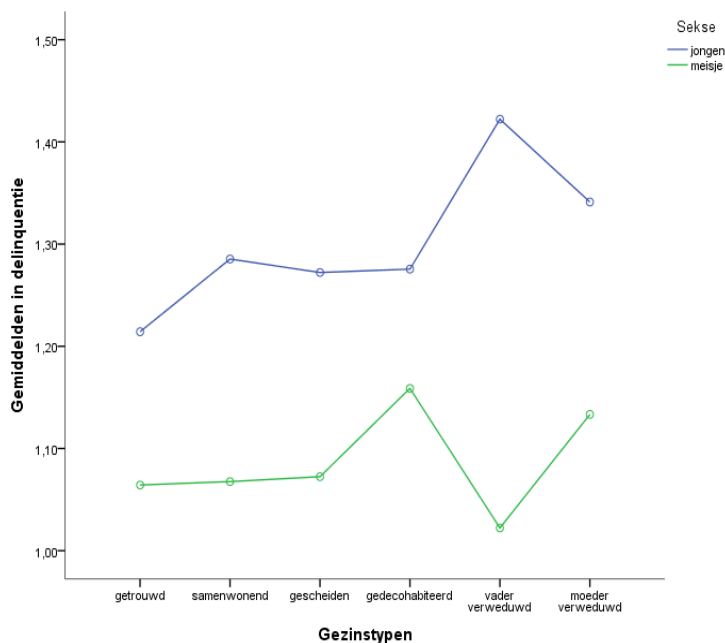
Tabel 1

Beschrijvende statistieken van gemiddelde externaliserend probleemgedrag van jongeren uit verschillende gezinstypen.

Gezinstypen	Delinquentie									Agressie						Problemen in schoolgedrag											
	Jongens			Meisjes			Totaal			Jongens			Meisjes			Totaal			Jongens			Meisjes			Totaal		
	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD	N	M	SD
Getrouwd	862	1.21	.37	894	1.06	.17	1756	1.14	.29	861	1.68	.50	894	1.44	.39	1755	1.56	.46	861	1.23	.50	894	1.14	.34	1755	1.18	.43
Wonen samen	73	1.29	.41	83	1.07	.26	156	1.17	.35	73	1.82	.48	83	1.45	.39	156	1.63	.47	72	1.33	.51	83	1.14	.27	155	1.23	.41
Gescheiden	134	1.27	.43	173	1.07	.15	307	1.16	.32	134	1.65	.45	174	1.43	.39	308	1.53	.44	135	1.36	.70	175	1.15	.34	310	1.24	.54
Gedecohabiteerd	76	1.28	.39	55	1.16	.28	131	1.23	.35	76	1.63	.40	54	1.59	.44	130	1.61	.42	75	1.34	.49	55	1.21	.49	130	1.28	.49
Vader verweuwd	9	1.42	.49	6	1.02	.03	15	1.26	.42	9	1.80	.59	6	1.48	.25	15	1.68	.50	9	1.17	.35	6	1.25	.42	15	1.20	.37
Moeder verweuwd	10	1.34	.57	15	1.13	.28	25	1.22	.42	10	1.85	.60	15	1.42	.29	25	1.59	.46	10	1.50	1.11	15	1.23	.46	25	1.34	.77

Toetsende statistiek delinquentie

Wanneer de analyse wordt uitgevoerd over de gehele steekproef en sekse buiten beschouwing wordt gelaten, is er een significant verschil aanwezig in de gemiddelde mate van delinquent gedrag van jongeren uit verschillende gezinstypen ($F(5)=2.89$; $p=.01$). Post Hoc toetsen (*Tukey HSD*) geven aan dat er een significant verschil aanwezig is in de gemiddelde mate van delinquent gedrag van jongeren met getrouwde ($M=1.14$) versus gescheiden ($M=1.17$) en getrouwde versus gedecohabiteerde ($M=1.23$) ouders. Hieruit blijkt dat jongeren uit gezinnen met (zowel formeel als informeel) gescheiden ouders gemiddeld een hogere mate van delinquent gedrag hebben in vergelijking met jongeren uit gezinnen met getrouwde ouders. Wanneer sekse bij de analyse wordt betrokken is er een significant verschil aanwezig tussen jongens en meisjes in gemiddeld delinquent gedrag ($F(1)=36.78$; $p=.00$). Jongens vertonen significant meer delinquente gedragingen in vergelijking met meisjes (ongeacht gezinstype). Echter is er geen interactie-effect van gezinstypen en sekse op gemiddeld delinquent gedrag ($F(5)=1.31$; $p=.26$). Dit betekent dat het gezinstype geen verschillende rol lijkt te spelen in de mate van delinquent gedrag van meisjes en jongens. Figuur 2 geeft het gemiddeld delinquent gedrag weer voor jongens en meisjes uit verschillende gezinstypen. Opvallend is het gemiddeld grote verschil in delinquent gedrag tussen jongens en meisjes met een verweeduwd vader.

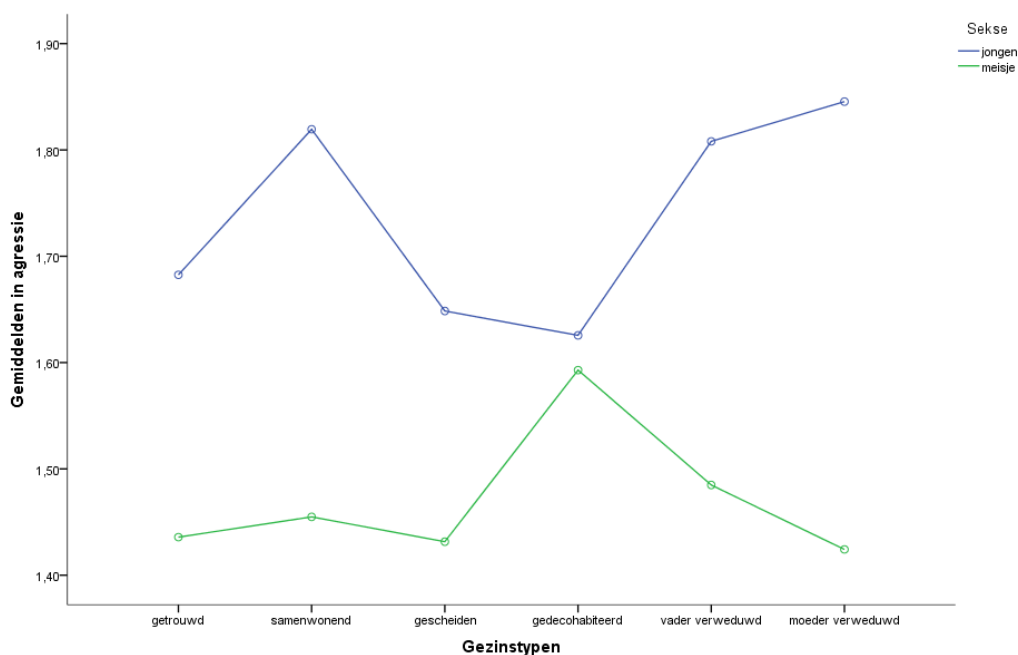

Figuur 2. *Gemiddelden in delinquent gedrag naar gezinstypen en sekse*

Agressie

Wanneer de analyse wordt uitgevoerd over de gehele steekproef en sekse buiten beschouwing wordt gelaten, is er geen significant verschil aanwezig in de gemiddelde agressie van jongeren uit de verschillende gezinstypen ($F(5)=1.42$; $p=.21$). Hoewel er geen sprake is van een significant verschil, blijkt uit de Post Hoc (*Tukey HSD*) dat jongeren van gedecohabiteerde ouders significant meer agressie vertonen in vergelijking met jongeren van getrouwde ouders met $p=.046$.

Vervolgens wordt sekse wel bij de analyse betrokken. Er is – in lijn met het bovenstaande – geen sprake van een significant verschil tussen gezinstypen op gemiddeld agressief gedrag ($F(5)=1.54$; $p=.17$). Wel is er sprake van een hoofdeffect van sekse op agressie, aangezien het verschil tussen jongens en meisjes op gemiddeld agressief gedrag significant is, waarbij jongens hoger scoren op agressie in vergelijking met meisjes ($F(1)=25.29$; $p=.00$). Daarbij is er ook sprake van een verschil in agressie op basis van gezinstype en sekse: er is sprake van een significant interactie-effect van gezinstypen en sekse op agressief gedrag ($F(5)=2.27$; $p=.04$). Figuur 3 geeft de gemiddelden weer van de agressieve gedragingen voor jongens en meisjes uit verschillende gezinstypen. Jongens vertonen gemiddeld meer agressieve gedragingen in vergelijking met meisjes. Het verschil tussen jongens en meisjes met verweeduwe ouders is opvallend groot. Overigens lijkt het erop dat gemiddelde verschillen in agressie kleiner zijn wanneer er sprake is van gescheiden ouders, en nog kleiner bij gedecohabiteerde ouders. Het verschil in sekse wordt groter wanneer er sprake is van getrouwde, samenwonende ouders en een verweeduwe ouder.

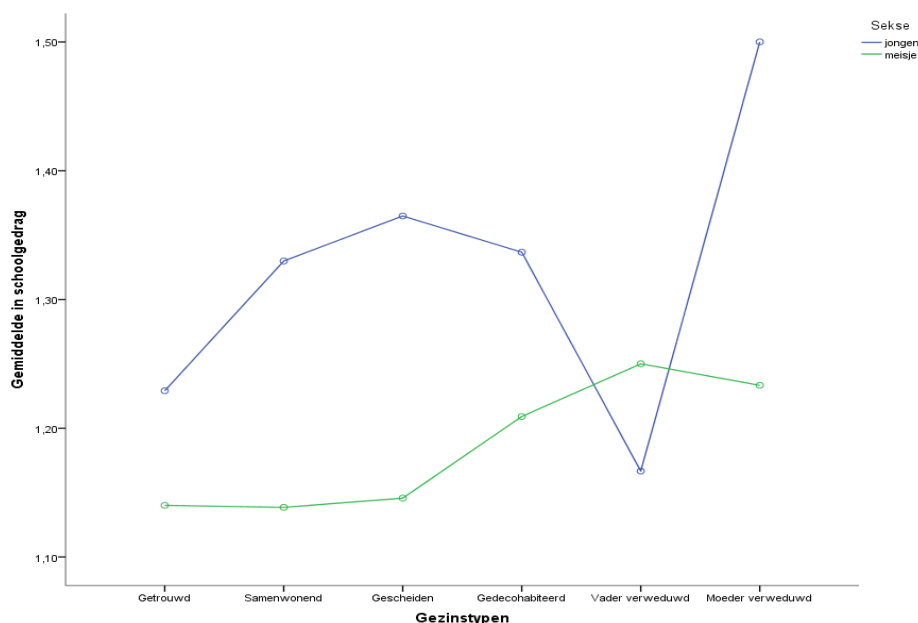

Figuur 3. Gemiddelden in agressief gedrag naar gezinstype en sekse

Problemen in schoolgedrag

In eerste instantie is sekse buiten beschouwing gelaten om te onderzoeken of er verschillen zijn in schoolgedrag van jongeren uit de verschillende gezinstypen met gebruikmaking van de totale steekproef. Er blijkt een significant verschil ($F(5) = 2.45$; $p = .03$) te zijn in schoolgedrag tussen jongeren uit de verschillende gezinstypen. Post Hoc toetsen (*Tukey HSD*) laten echter geen significante verschillen tussen specifieke groepen zien. De jongeren met getrouwde ouders scoren het laagst op problemen in schoolgedrag met $M = 1.18$ tegenover de jongeren met een verweduwd moeder die hierop het hoogst scoren met $M = 1.34$.

Wanneer het effect van gezinstypen in combinatie met sekse wordt gemeten blijken beide factoren significant. Voor Sekse geldt ($F(1) = 6.39$; $p = .01$) en voor gezinstype geldt ($F(5) = 2.86$; $p = .01$). Post Hoc toetsen (*Tukey HSD*) laten echter wederom geen significante verschillen tussen specifieke groepen zien. Hoewel dit significante verschil niet wordt aangewezen door een Post Hoc analyse zijn de gemiddelden wel terug te vinden in Figuur 4, omdat de verschillen in de gemiddelden een interessant beeld schetsen. De hoogste gemiddelde problematiek in schoolgedrag wordt behaald door de groep jongens met een overleden vader ($M = 1.50$) en het laagste gemiddelde voor de groep meisjes met getrouwde en samenwonende ouders ($M = 1.14$). Tenslotte blijkt dat er geen sprake is van een interactie-effect van gezinstypen en sekse op gemiddelde problemen in schoolgedrag ($F(5) = 1.64$; $p = .15$). Jongens en meisjes blijken dus niet een verschillende mate van schoolproblemen te vertonen op basis van het gezinstype waarin zij opgroeien.

Figuur 4. Gemiddelden in schoolgedrag naar gezinstype en sekse

Conclusie en Discussie

Het doel van het huidige onderzoek is te achterhalen of er sprake is van significante verschillen tussen kinderen uit de vijf verschillende gezinstypen (getrouwde, samenwonende, gescheiden, gedecohabiteerde of verweduwde ouders) in externaliserende probleemgedragingen, waarbij de focus ligt op delinquent gedrag, agressie en problemen in schoolgedrag. Tevens wordt hier het sekseverschil bij betrokken. De bevindingen en interpretaties van dit huidige onderzoek worden hieronder besproken.

Delinquentie

Uit de bestudeerde literatuur blijkt dat kinderen uit gezinnen van gescheiden ouders gemiddeld meer delinquent gedrag vertonen in vergelijking met kinderen uit intacte gezinnen (Demuth & Brown, 2004; Fomby & Sennott, 2013; Haas et al., 2004; Kierkus & Hewitt, 2009; Pagani et al., 1998; Price & Kunz, 2003). Het huidige onderzoek bevestigt deze bevinding. Er is sprake van een hoofdeffect in de gemiddelde mate van delinquent gedrag van jongeren uit de verschillende gezinstypen. Jongeren uit gezinnen met (zowel formeel als informeel) gescheiden ouders hebben gemiddeld een hogere mate van delinquent gedrag in vergelijking met jongeren uit gezinnen met getrouwde ouders. Dit kan onder andere verklaard worden door relatief minder supervisie in eenoudergezinnen in vergelijking met intacte gezinnen. Door relatief minder supervisie wordt er gemiddeld minder sociale controle op kinderen uitgevoerd, dit vergroot het risico op de ontwikkeling van delinquent gedrag (Anderson, 2002). Opvallend is dat er geen significant verschil is gevonden van jongeren met samenwonende ouders versus gescheiden of gedecohabiteerde ouders. Dit resultaat bevestigt dat het formeel of informeel samen zijn van de ouders wel degelijk impact heeft op het externaliserend probleemgedrag van jongeren. Uit de literatuur blijkt dat kinderen met samenwonende ouders gemiddeld meer externaliserende probleemgedragingen vertonen in vergelijking met kinderen met gehuwde ouders. Dit heeft te maken met de gemiddeld minder stabiele relatie tussen samenwonende ouders. Deze instabiele relatie kan een risicofactor zijn voor externaliserend probleemgedrag (Ackerman et al., 2001). Eveneens valt op dat jongeren uit een gezin met een overleden ouder versus jongeren met getrouwde ouders significant niet verschillen, terwijl dit in de studie van Demuth en Brown (2004) wel verwacht wordt. In de literatuur is hiervoor geen verklaring gevonden, dit is interessant voor vervolgonderzoek.

Tevens is er sprake van een hoofdeffect van sekse op delinquentie. Jongens vertonen gemiddeld meer delinquent gedragingen in vergelijking met meisjes (ongeacht gezinstype). Dit wordt eveneens bevestigd door de bestudeerde literatuur. Jongens vertonen in vergelijking met meisjes meer externaliserende probleemgedragingen

(Ackerman et al., 2001). Echter is er geen sprake van een interactie-effect van gezinstypen en sekse op delinquent gedrag. Dit houdt in dat er geen verschil is tussen jongens en meisjes in de mate waarin het gezinstype een rol speelt in het gemiddelde delinquent gedrag. Opvallend is echter wel het gemiddeld grote verschil in delinquent gedrag tussen jongens en meisjes met een overleden moeder. Jongens uit een gezin met een overleden moeder scoren gemiddeld het hoogst op delinquent gedrag in vergelijking met jongens uit de andere vijf gezinstypen. Meisjes uit een gezin met een overleden moeder scoren daarentegen gemiddeld het laagst op delinquent gedrag in vergelijking met meisjes uit de andere vijf gezinstypen. Aangezien het een kleine groep respondenten betreft kan hierover geen uitspraak worden gedaan. Dit is wellicht interessant voor vervolgonderzoek.

Door de gevonden resultaten wordt de hypothese 'Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van delinquent gedrag' aangenomen. De hypothese 'Er is een sekseverschil aanwezig in de mate van delinquent gedrag tussen jongeren uit verschillende gezinstypen' wordt verworpen.

Agressie

De hypothese 'Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van agressie' wordt verworpen. Er zijn wel degelijk verschillen gevonden, maar deze verschillen zijn niet significant. Zo laten de resultaten zien dat jongeren van gedecohabiteerde ouders significant meer agressie vertonen in vergelijking met jongeren van getrouwde ouders. Een verklaring kan zijn dat jongeren met samenwonende ouders in eerste instantie al meer externaliserende probleemgedragingen (zoals agressie) vertonen, omdat er sprake kan zijn van gemiddeld meer instabiele relaties en een instabiel milieu (Ackerman et al., 2001). Decohabitatie kan zorgen voor meer stress en onevenwichtigheid in het gezin (Hamama & Ronen-Shenhay, 2012). Deze niveaus van disfunctioneren van het gezin kan aanhoudende emotionele onzekerheid, woede en vertekende cognities genereren bij kinderen (Repetti et al., 2002). Al deze factoren kunnen een cumulerend effect hebben, waardoor de kans op agressie vergroot kan worden.

Bij agressie is er sprake van een significante rol van sekse. De jongens zijn in het huidige onderzoek agressiever in vergelijking met meisjes. Dit is in lijn met een groot aantal voorgaande onderzoeken, aangezien jongens over het algemeen meer agressie vertonen in vergelijking met meisjes (Pagani et al., 2010; Tacket & Ostrov, 2010; Vaillencourt et al., 2007; Valles & Knutson, 2008). Tevens is er sprake van een interactie-effect van gezinstypen en sekse op agressie. Dit betekent dat er bij het vertonen van meer agressieve gedragingen het samenspel tussen gezinstypen en sekse een belangrijke factor is. Zoals eerder vermeld, kan er bij een decohabitatie sprake zijn van gemiddeld meer onevenwichtigheid. Het blijkt dat vooral bij jongens, en in lichtere

mate bij meisjes, sprake is van gemiddeld meer agressie in vergelijking met jongeren met getrouwde ouders. Bij een echtscheiding en decohabitatie lijken meisjes meer agressieve gedragingen te vertonen in vergelijking met meisjes uit de andere gezinstypen. Ook lijkt dat echtscheiding en decohabitatie meer effect heeft op meisjes. Meisjes kunnen anders reageren op een bepaald fenomeen in vergelijking met jongens. Ook kunnen differentiële socialisatie praktijken een rol spelen (Brown, 2004). Het blijkt dat jongens met een verweduwd ouder gemiddeld meer agressie vertonen in vergelijking met meisjes. In een gezin waarbij er sprake is van een overleden ouder kunnen de factoren lage sociaaleconomische status, vijandig, ineffectieve en inconsistente opvoeding een rol spelen (Côté et al., 2007). Het zou kunnen dat jongens hier kwetsbaarder voor zijn. Tevens is het mogelijk dat meisjes het op een andere manier uiten in vergelijking met jongens. Er dient echter meer onderzoek verricht te worden om de resultaten met betrekking tot verweduwd ouders te verklaren, aangezien het een te kleine steekproef betreft om uitspraak over te doen.

Problemen in schoolgedrag

Uit de analyse komt naar voren dat er sprake is van een hoofdeffect van gezinstypen op de mate van problemen in schoolgedrag bij jongeren. De hypothese 'Jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in de mate van problemen in schoolgedrag' wordt echter niet zomaar bevestigd omdat niet aanwijsbaar is dat er een significant verschil is tussen bepaalde groepen. Wel kan uit de gemiddelde problemen in schoolgedrag worden opgemaakt dat het grootste verschil zich bevindt tussen de jongeren met getrouwde ouders die het laagst scoren op schoolproblemen en de jongeren met een verweduwd moeder die hierop de hoogste score behalen. Dit zou in overeenstemming zijn met de literatuur waaruit naar voren komt dat jongeren uit onvolledige gezinnen meer spijbelgedrag vertonen in vergelijking met jongeren uit volledige gezinnen (Van Dorsselaer et al., 2010).

Er is eveneens sprake van een significant effect van sekse op problemen in schoolgedrag. Wederom zijn er echter geen significante verschillen tussen groepen aanwijsbaar. Wel is opvallend dat er een groot verschil is tussen problemen in schoolgedrag van jongens met een overleden moeder en jongens met een overleden vader. De eerste groep blijkt aanzienlijk minder schoolproblemen te rapporteren in vergelijking met de tweede groep jongens. Dit is in lijn met de literatuur over het belang van aanwezigheid van een vader in het gezin. Wanneer geen vader aanwezig is in het gezin vertonen jongeren meer schoolproblemen dan wanneer er wel een vader aanwezig is in het gezin (Maynard et al., 2012). Tevens is het opmerkelijk dat het gemiddelde op problemen in schoolgedrag voor jongens het laagst is wanneer hun moeder is overleden terwijl bij meisjes in deze groep het hoogste gemiddelde wordt gevonden. Naar

aanleiding van de literatuur werd verwacht dat de groepen met een overleden ouder het hoogste gemiddelden zouden kennen vanwege de onvolledigheid van het gezin (Van Dorsselaer et al., 2010). Mogelijk komt dit niet uit de gegevens naar voren vanwege het lage aantal respondenten met overleden ouders dat in de steekproef is opgenomen.

Sterke kanten, beperkingen en aanbevelingen

De sterke kant van het huidige onderzoek is in de eerst plaats het feit dat er binnen dit onderzoek gekeken wordt naar de verschillen in gezinstypen en dat het externaliserend probleemgedrag wordt uitgesplitst in delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag. Hoewel verschillende onderzoeken bestaan betreffende kinderen van gescheiden ouders in vergelijking met kinderen van getrouwde ouders wordt de vergelijking nauwelijks gemaakt met kinderen van samenwonende, gedecohabiteerde en verweduwde ouders. In het huidige onderzoek zijn deze gezinstypen wel meegenomen, wat een toevoeging is voor de bestaande literatuur. Tevens is de maatschappelijke relevantie een sterke kant van dit onderzoek. Door de toename van echtscheidingen en informele relatie (ont)bindingen in de afgelopen jaren ontstaan er meer verschillen in gezinstype waarin jongeren op kunnen groeien. In het huidige onderzoek wordt daarom nagegaan of jongeren uit verschillende gezinstypen verschillen in hun externaliserend probleemgedrag. Daarnaast is het huidige onderzoek ethisch verantwoord, dit is onder andere gebaseerd op de anonimiteit van het onderzoek wat de privacy van de respondent waarborgt. Hierdoor is eveneens de invloed van sociale wenselijkheid zeer beperkt. De uitkomsten van het onderzoek hebben geen nadelige gevolgen voor de respondenten. Wel is het mogelijk dat respondenten de vragenlijst als confronterend ervaren en emotioneel worden. Voor deze gevallen kan de scholier nazorg ontvangen door bijvoorbeeld een mentor. Het deelnemen aan het onderzoek is echter nooit als traumatisch ervaren door respondenten.

Helaas kent het huidige onderzoek eveneens beperkingen. Dit onderzoek betreft een cross-sequentieel onderzoek, hierdoor zijn er geen causale uitspraken mogelijk. De generaliseerbaarheid van de steekproef kan in twijfel worden getrokken, aangezien de generaliseerbaarheid van een aselechte steekproef beter is in vergelijking met een geselecteerde steekproef. Een groot deel van de deelnemende scholen bevindt zich in de Randstad. Hierdoor kan er geen uitspraak worden gedaan over scholen die buiten de Randstad zijn gevestigd. Gezien de leeftijd van de respondenten binnen de steekproef kan er slechts uitspraak worden gedaan over scholieren van middelbare scholen tussen de 12 en 16 jaar, uit de klassen 1,2 en 3, en niet over alle scholieren van een middelbare school. Daarnaast zijn de metingen een momentopname, derhalve kan hiervan geen volledige betrouwbaarheid gegarandeerd worden. Tevens bestaan de data slechts uit zelfrapportagegegevens van de jongeren. Gebruik van andere informanten naast deze zelfrapportage zou een toevoeging kunnen zijn voor het onderzoek.

De resultaten met betrekking tot schoolgedrag zijn mogelijk niet geheel betrouwbaar vanwege het lage aantal items dat is betrokken bij het construeren van deze variabele. Slechts twee vragen uit de vragenlijst zijn hiervoor gebruikt. Hoewel de items bij elkaar een Cronbach's Alpha van .46 hebben, is dit verband slechts matig te noemen. Mogelijk dekt deze variabele derhalve niet alle problemen in schoolgedrag.

Er zijn interessante bevindingen gevonden bij kinderen van verweduwd ouders die duiden op mogelijke verschillen in externaliserend probleemgedrag afhankelijk van de sekse van de ouder die overleden is en de sekse van het kind. Het is echter een te kleine groep om gefundeerde uitspraken over te doen. Er wordt daarom aanbevolen om in toekomstig onderzoek meer onderzoek te verrichten naar externaliserend probleemgedrag bij kinderen van verweduwd ouders. Een andere aanbeveling is, om in het vervolg onderzoek te richten op een bredere leeftijdscategorie. De generaliseerbaarheid wordt hierdoor verbeterd. Met betrekking tot spijbelgedrag van jongeren worden in de literatuur onder andere gedragingen beschreven van chronische spijbelaars. Dit doet vermoeden dat jongeren die op meer incidentele basis spijbelen zich mogelijk anders gedragen. Nader onderzoek zou onderscheid kunnen maken tussen chronisch spijbelaars, incidentele spijbelaars en niet spijbelaars om een volledig beeld te creëren.

Conclusie

Bij het bestuderen van externaliserende probleemgedragingen bij verschillende gezinstypen komt naar voren dat jongeren uit zowel formeel als informeel gescheiden gezinnen gemiddeld meer delinquent gedrag vertonen in vergelijking met jongeren uit andere gezinstypen. Voor agressie geldt dit niet, er zijn geen verschillen gevonden tussen jongeren uit verschillende gezinstypen op agressieve gedragingen. Op gebied van schoolgedrag blijken de verschillen wel significant, echter niet groot genoeg om significant tussen de specifieke groepen te verschillen. Vanwege het gebrek aan eenduidigheid in de resultaten van de verschillende deelvragen kan geen uitspraak worden gedaan over externaliserend probleemgedrag in het algemeen.

Wanneer sekse wordt betrokken bij het onderzoek komt wel consistentie naar voren in de verschillende externaliserende probleemgedragingen. Op zowel delinquentie, agressie en problemen in schoolgedrag scoren jongens gemiddeld hoger in vergelijking met meisjes. Bij agressie is daarnaast ook een interactie-effect aanwezig van sekse en gezinstypen, waardoor voor een jongen of meisje het gezinstype waarin hij/zij opgroeit invloed heeft op zijn of haar agressieve gedrag. Het huidige onderzoek heeft zowel vragen beantwoord als nieuwe vragen opgeroepen. Het externaliserend probleemgedrag van kinderen is relevant maar vooral ook erg complex. Daarom is meer onderzoek naar

JONGEREN EN SCHEIDING

dit onderwerp van belang.

Referenties

- Ackerman, B. P., D'Emaro, K. S., Umylny, L., Schultz, D., & Izard, C. I. (2001). Family structure and the externalizing behaviour of children from economically disadvantaged families. *Journal of Family Psychology, 15*, 288-300. doi:10.1037/0893-3200.15.2.288
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal of Family Psychology, 15*, 355-370. doi:10.1037//0893-3200.15.3.355
- Amato, P. R., & Booth, A. (1996). A prospective study of parental divorce and parent-child relationships. *Journal of Marriage and the Family, 58*, 356-365. doi:10.2307/35350
- Anderson, A. L. (2002). Individual and contextual influence on delinquency: The role of the single-parent family. *Journal of Criminal Justice, 30*, 575-587. doi:10.1016/S0047-2352(02)00191-5
- Baerveldt, C., Rossem van, R., & Vermande, M. (2003). Pupils' delinquency and their social networks: A test of some network assumptions of the ability and inability models of delinquency. *The Netherlands Journal of Social Sciences, 39*, 107-125.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Osterman, K. (1992). The direct and indirect aggression scales. Vasa, Finland: Abo Akademi University, Department of Social Sciences.
- Brown, S. L. (2004). Family structure and child well-being: The significance of parental cohabitation. *Journal of Marriage and Family, 66*, 351-367. doi:10.1111/j.1741-3737.2004.00025.x
- Brown, S. A., Arnold, D. H., Dobbs, J., & Doctoroff, G. L. (2007). Parenting predictors of relational aggression among Puerto Rican and European American school-age children. *Early Childhood Research Quarterly, 22*, 147-159. doi:10.1016/j.ecresq.2006.11.002
- CBS (2009). Bevolkingstrends; Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2013). Echtscheiding; Leeftijdverschil, kinderen, geboorteland, huwelijksduur. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Côté, S. M., Vaillancourt, T., Barker, E. D., Nagin, D., & Tremblay, R. E. (2007). The joint development of physical and indirect aggression: Predictors of continuity and change during childhood. *Development and Psychopathology, 19*, 37-55. doi:10.10170S0954579407070034
- De Graaf, A. (2005). Scheiden: Motieven, verhuisgedrag en aard van de contacten. Afkomstig van: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/D7F31A5F-FD10-40E1-A38E-1EFD8918A6B8/0/2005k4b15p039art.pdf>

- Demuth, S., Brown, S. L. (2004). Family structure, family processes, and adolescent delinquency: The significance of parental absence versus parental gender. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 41, 58-81.
doi:10.1177/0022427803256236
- Flouri, E., & Panourgia, C. (2011). Gender differences in the pathway from adverse life events to adolescent emotional and behavioral problems via negative cognitive errors. *British Journal of Developmental Psychology*, 29, 234-252.
doi:10.1348/0261-510X.002002
- Fomby, P., & Sennot, C. A. (2013). Family structure instability and mobility: The consequences for adolescents' problem behavior. *Social Science Research*, 42, 186-201. doi:10.1016/j.ssresearch.2012.08.016
- Frick, P. J., Van Horn, Y., Lahey, B. B., Christ, M. A. G., Loeber, R., Hart, E. A., ... Hanson, k. (1993). Oppositional Defiant Disorder and Conduct Disorder: A meta-analytic review of factor analysis and cross-validation in a clinic sample. *Clinical Psychology Review*, 13, 319-340. doi:0272-7358/93
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (2003). The strengths and difficulties questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *International Review of Psychiatry*, 15, 173-177. doi:10.1080/0954026021000046137
- Haas, H., Farrington, D. P., Killias, M., & Sattar, G. (2004). The impact of different family configurations on delinquency. *British Journal of Criminology*, 44, 520-532.
doi:10.1093/bjc/azh023
- Hamama, L., & Ronen-Shenhav, A. (2012). Self-control, social support, and aggression among adolescents in divorced and two-parent families. *Children of Youth Services Review*, 34, 1042-1049. doi:10.1016/j.childyouth.2012.02.009
- Henry, K. L. (2007). Who's skipping school? Characteristics of truants in 8th and 10th grade. *Journal of School Health*, 77, 29-35. doi:10.1111/j.1746-1561.2007.00159.x
- Hunt, M. K., & Hopko, D. R. (2009). Predicting high school truancy among students in the Appalachian South. *Journal of Primary Prevention*, 30, 549-567.
doi:10.1007/s10935-009-0187-7
- Kierkus, C. A., & Baer, D. (2002). A social explanation of the relationship between family structure and delinquent behavior. *Canadian Journal of Criminology*, 4, 425-458.
- Kierkus, C. A., & Baer, D. (2003). Does the relationship between family structure and delinquency vary according to circumstances? An investigation of interaction effects. *Canadian Journal of Criminology & Criminal Justice*, 45, 405-429.
- Kierkus, C. A., & Hewitt, J. D. (2009). The contextual nature of the family structure/delinquency relationship. *Journal of Criminal Justice*, 37, 123-132.
doi:10.1016/j.jcrimjus.2009.02.008

- Kuppens, S., Grietens, H., Onghena, P., & Michiels, D. (2009). Associations between parental control and children's overt and relational aggression. *British Journal of Developmental Psychology, 27*, 607-623. doi:10.1348/026151008X34SS91
- Kutcher, S., Aman, M., Brooks, S. J., Buitelaar, J., Van Daalen, E., Fegert, J., . . . Tyano, S. (2004). International consensus statement on Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD) and Disruptive Behaviour Disorders (DBDs): Clinical implications and treatment practice suggestions. *European Neuropsychopharmacology, 14*, 11-28. doi:10.1016/S0924-977X(03)00045-2
- Li, Y., Putallaz, M., & Su, Y. (2011). Interparental conflict styles and parenting behaviors: Associations with overt and relational aggression among Chinese children. *Merrill Palmer Quarterly, 57*, 402-428.
- Manning, W. D. & Lamb, K. A. (2003). Adolescent well-being in cohabiting, married and single-parent families. *Journal of Marriage and Family, 65*, 876-893. doi:10.1111/j.1741-3737.2003.00876.x
- Maynard, B. R., Salas-Wright, C. P., Vaughn, M. G., & Peters, K. E. (2012). Who are truant youth? Examining distinctive profiles of truant youth using latent profile analysis. *Journal of Youth and Adolescence, 41*, 1671-1684. doi:10.1007/s10964-012-9788-1
- Nederlands Jeugdinstituut (2011). Overlijden ouder. Afkomstig van <http://www.nji.nl/eCache/DEF/1/18/843.html>
- Pagani, L. S., Japel, C., Vaillancourt, T., & Tremblay, R. E. (2010). Links between middle-childhood trajectories of family dysfunction and indirect aggression. *Journal of Interpersonal Violence, 12*, 2175-2198. doi:10.1177/0886260509354886
- Pagani, L., Tremblay, R. E., Vitaro, F., Kerr, M., & McDuff, P. (1998). The impact of family transition on the development of delinquency in adolescent boys: A 9-year longitudinal study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 39*, 489-499. doi:10.1017/S0021963098002200
- Price, C., & Kunz, J. (2003). Rethinking the paradigm of juvenile delinquency as related to divorce. *Journal of Divorce and Remarriage, 39*, 109-133. doi:10.1300/J087v39n01_07
- Reed, T. J., Godstein, S. E., Morris, A. S., & Keyes, A. W. (2008). Relational aggression in mothers and children: Links with psychological control and child adjustment. *Sex Roles, 59*, 39-48. doi:10.1007/s11199-008-9423-5
- Repetti, R. L., Taylor, S. E., & Seeman, T. E. (2002). Risky families: Family social environments and the mental and physical health of offspring. *Psychological Bulletin, 128*, 330-366. doi:10.1037//0033-2909.128.2.330
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Lagerspetz, K. (2000). Aggression and sociometric status among peers: Do gender and type of aggression matter. *Scandinavian Journal of*

- Psychology*, 41, 17–24. doi:10.1111/1467-9450.00166
- Schroeder, R. D., Osgood, A. K., & Oghia, M. J. (2010). Family transitions and juvenile delinquency. *Sociological Inquiry*, 80, 579-604.
doi:10.1111/j.1475-682X.2010.00351.x
- Simons, R. L., Lin, K. H., Gordon, L. C., Conger, R. D., & Lorenz, F. O. (1999). Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 1020-1033. doi:10.2307/354021
- Spruijt, E., & Duindam, V. (2005). Problem behavior of boys and young men after parental divorce in the Netherlands. *Journal of Divorce and Remarriage*, 42, 141-155. doi:10.1300/J087v43n03_08
- Tackett, J. L., & Ostrov J. M. (2010). Measuring relational aggression in middle childhood in a multi-Informant multi-Method study. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 32, 490-500. doi:10.1007/s10862-010-9184-7
- Vaillancourt, T., Miller, J. L., Fagbemi, J., Côté, S., & Tremblay, R. E. (2007). Trajectories and predictors of indirect aggression: Results from a nationally representative longitudinal study of Canadian children aged 2-10. *Aggressive Behavior*, 33, 314-326. doi:10.1002/ab.20202
- Valles, N. L. & Knutson, J. F. (2008). Contingent responses of mothers and peers to indirect and direct aggression in preschool and school-aged children. *Aggressive Behavior*, 34, 497-510. doi:10.1002/ab.20268
- VanderValk, I., Spruijt, E., De Goede, M., Maas, C., & Meeus, W. (2005). Family structure and problem behavior of adolescents and young adults: A growth-curve study. *Journal of Youth and Adolescence*, 34, 533-546.
doi:10.1007/s10964-005-8841-8
- Van Dorsselaer, S., De Looze, M., Vermeulen-Smit, E., De Roos, S., Verdurmen, J., Ter Bogt, T., & Vollebergh, W. (2010). HBSC 2009 – Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren. Verkregen van:
http://www.convenantgezondgewicht.nl/download/58/hbsc_rapport_2010.pdf
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. (2009). *Abnormal child and adolescent psychology* (seventh edition). New Jersey: Prentice Hall.